

הרב משה היינמאן

רב קהל אגודת ישראל - בלטימור

שימוש בתנורים החשמליים ביו"ט

בנידון התנורים החדשים שהיצרן מתקין בהם תוכנה מיוחדת המאפשרת את ויסות החום שבתנור בהשהיה, דהיינו, שעובר זמן מה בין מתן הפקודה לבין הוצאתה לפועל ע"י מנגנון התנור הממוחשב, ונשאלתי האם מותר או אסור להעלות ולהנמיך את החום בתנור כזה בשבת וכיום טוב.

תשובה

א) שנו חכמים בלשון המשנה (שבת דף ק"כ ע"א), רבי שמעון בן גנס אומר, פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחזו בהן את האור, מפני שהוא מחרך, ועושין מחיצה בכל הכלים, בין מלאין בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה. רבי יוסי אוסר בכלי חרס חדשים מלאין מים, לפי שאין יכולין לקבל את האור, והן מתבקעין ומכביין את הדליקה. ובשו"ע או"ח סי' של"ד סעי' כ"ב נפסק הלכה כרבי שמעון בן גנס שמותר אף בחדשים, והוסיף שם המחבר בטעמא דמילתא, שהיינו אע"פ שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. ועיי"ש ביאור הלכה ד"ה שודאי יתבקעו, וז"ל ומשמע בגמרא דאפילו אם מכוין לזה [והוא מדף מ"ז ע"ב דאמר שם כו'] ג"כ שרי, כיון דהוא אינו אלא גרמא, וכן מוכח שם גם בדף ק"כ ע"ב דמפיק דגרמא שרי מדכתיב לא תעשה בו מלאכה, עשייה הוא דאסור, גרמא שרי¹, ודומיא דעשייה שרינן בגרמא, ע"כ. ועוד שם ביאור הלכה ד"ה דגרם כיבוי מותר, שלאו דוקא כבוי דהוא מלאכה שאינה צריכה לגופה, דאפילו בכל מלאכות הדין כן, וכנ"ל, שילפינן מקרא דמותר.

ועיי"ש רמ"א שכתב על דברי המחבר שמותר רק במקום פסידא, והיינו כשיטת רבינו יואל המוכח במרדכי פרק כל כתבי סי' שצ"ט דגרמא מותר רק במקום היזק, אבל בסתם אסור. אמנם נראה פשוט שאף לרמ"א שלא במקום פסידא אסור רק מדרבנן, דאילו מדאורייתא אין לחלק בזה. ויסוד הדברים כדמצינו גם לגבי ממון וליבא דדעת הריצב"א (הובאה בתוס' בבא בתרא דף כ"ב ע"ב ד"ה זאת אומרת) שמדאורייתא ליכא הברל בין גרמא לגרמי דכולהו פטורים, אלא חכמים קנסו בכל היזק המצוי ורגיל לבא, כדי שלא יהא כל אחד הולך ומזיק לחבירו בעין. והוא הדין לענין איסורא, חכמים אסרו שלא

1 ועיי"ש בגמרא דאף רבי יוסי סבירא ליה דרשה זו, ואינו אוסר אלא מדרבנן, משום גזירה דאדם בהול על ממונו ואי שרי ליה אתי לכבויה.

במקום פסידא והתירו במקום פסידא, וע"ע בתוספות ס"פ הכירה (ד"ה מפני) שיש גרמא שאסור מדרבנן, ויש גרמא שמותר, וגם זה ע"ד הנ"ל.

וכל זה לדעת הרמ"א, אבל המחבר עצמו משמע דס"ל שגרמא מותר בכל מקרה, ואפילו שלא במקום פסידא².

וזה שגרמא מותר מדאורייתא לאו דוקא בעושה מחיצה מכלים המלאים מים, אלא אפילו במכבה להדיא ע"י המים בגרמא, ולא מיבעיא לדעה הב' בשו"ע שם סעי' כ"ד (שהלכה כמותה) שמותר ליתן משקין על הטלית כדי שיכבה האש כשיגיע אליהם, אלא אפילו לדעה קמייתא שם האוסרת (והיא מדברי התוס' שבת מ"ז ע"ב ד"ה מפני, שכתבו דלפי גירסת ר"ת, ר"ח ורי"ף גרם כבוי מותר רק ע"י כלים, אבל ע"י מחיצה של מים כגון ע"י שלג או קרח אסור), כבר כתב בשער הציון שם ס"ק מ"ז דהיינו מדרבנן, וכן משמע בערוך השולחן שם סעי' מ'.

העולה לדינא מדברי המחבר ורמ"א, שלדעת המחבר גרמא מותר אפילו במתכוין לכך, ואפילו שלא במקום פסידא, ולרמ"א עכ"פ במקום פסידא, ולאו דוקא שמותר בכיבוי שהיא מלאכה שא"צ לגופה, אלא הוא הדין שמותר בכל המלאכות, וכאמור מביאור הלכה.

(ב) ובדעת הרמ"א עצמו מצינו סתירה לכאורה, שבהלכת יו"ט ס"י תקי"ד סעי' ג' כתב הרמ"א שמותר להעמיד נר במקום שהרוח שולט כדי שיכבה [נ"ל, שיכול לשלוט כשיבוא – משנה ברורה שם ס"ק כ"ה], אבל אסור להעמיד שם אם כבר הרוח מנשב, ובמג"א שם ס"ק י' הקשה דגרם כבוי הוא זה ואסור, ובשער הציון ס"ק ל"א ביאר קושייתו, דאע"ג דגרמא הוא זה וגרמא מותר בשבת וביו"ט, הרי דעת הרמ"א לאסור גרמא שלא במקום פסידא, ועיי"ש שער הציון שבמאמר מדרכי ס"ק י' תירץ דאפשר שביו"ט לכולי עלמא גרם כיבוי שרי לכתחלה, ואפילו שלא במקום פסידא, ושכן הוא משמעות התוס' בביצה דף כב ע"א ד"ה והמסתפק, דאע"ג דגרם כיבוי אסור בשבת מ"מ ביו"ט שרי, והסכים השער הציון לזה, בצירוף דברי הט"ז ס"י תקי"ד סוסק"ו דלא מצינו חבר לשיטת רבנו יואל דגרמא מותר רק במקום פסידא.

ובביאור החילוק שבין שבת ליום טוב, עיי"ש ערוך השולחן סעי' י"א שהביא מרש"י ביבמות דלא אמרינן גזירה אטו איסור דאורייתא אלא באיסור כרת, אבל משום איסור לאו אין גוזרים, ומה"ט נמי י"ל שאע"פ דגרמא אסור בשבת שלא במקום פסידא, אבל ביו"ט שהוא לאו ועשה, גרמא מותר.

2 דאע"פ שהרמ"א לא כתבו בלשון ויש אומרים, עיין שי"ך ח"מ ס"י ש"ו ס"ק ה' שאין זה קושיא, שמכיון דאין ברברי המחבר הכרח כל כך, לכך כתב הרמ"א בסתם, וכן דרכו בכמה מקומות.

אמנם מצינו בספר קיצור שו"ע סי' צ"ח סעי' כ"ה שכתב דאפי' גרם כיבוי אסור ביו"ט, אך כמדומה שמקורו מכח קושית המג"א בסתירת דברי הרמ"א המוזכר לעיל, וכדמשמע גם מהמשך דברי הקיצור שו"ע שם שמביא הך דינא דרמ"א סי' תקי"ד סעי' ג', אבל כמסקנת המג"א שאסור, דגם ביו"ט גרמא אסור. אבל לפענ"ד דבחר דעת רוב הפוסקים האחרונים המקובלים אצלינו אזלינן, דהיינו המ"ב והערוך השולחן, ובפרט בגרמא דהוא מלתא דרבנן. וכן נראה דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בתשובה (הובאה בספר מבקשי תורה סי' א' עמ' י"ח, ד"ה ועי"ז), שנקט לפשוט דגרם כיבוי מותר ביום טוב, וסתימת דבריו מורים שר"ל אפילו שלא במקום פסידא.

אשר על כן נראה בנידון דידן, מכיון שישנו פסק זמן – יותר מכדי דיבור – בין מתן הפקודה ע"י לחיצת הכפתורים שבתנור, לבין ביצוע הפקודה למעשה (ר"ל העלאת או הנמכת החום שבתנור), שפיר דמי לעשותו ביום טוב, מדין גרמא דאיחור זמן שמותר ביו"ט אפילו שלא במקום פסידא, אלא כאמור, הני מילי ביו"ט, אבל בשבת אסור, וכנ"ל בדעת הרמ"א ששאני שבת מיו"ט בדבר זה.

[יש לבסס מה"ת הגדרת גרמא תלוי באיחור זמן בלבד](#)

ג) אלא דלכאורה יל"ד מצד אחר, דבשלמא העלאת או הנמכת החום שבתנור, שפיר י"ל שמותר מדין גרמא הואיל ואינו נעשה מיד, וכנ"ל, אבל מלבד זה, הנה בעצם מתן הפקודה בודאי שפועל דבר מה במערכת הממוחשבת שבתנור, שפקודתה נקלטת הרי בתוכה, והוא נעשה תיכף ומיד, וא"כ יאסר מצד זה גופא.

אולם נראה שהנה כלל גדול הוא בכל האיסורים שבתורה שאין לנו אלא מה שנראה לעינים, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, שמתעם זה גבינה מותרת באכילה, ואע"ג שיצירתה ע"י חיידקים שאין בהם סימני כשרות כלשהם, דכיון שאינם נראים לעינים שנתן לנו הקב"ה לא נאסרו באכילה, ואע"פ שניתן להבחין בהם בעזרת זכוכית מגדלת, ואנו יודעים בוודאות שהם קיימים. ולע"ד שאף יותר מכך מצינו בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סי' ב' בענין התולעים הקטנים שנודע שנמצאים בהרבה ממיני הירקות, שדעתו נוטה שם יותר להקל, מפני "שאפשר שדבר שלא נראה למעשה להדיא לעינים אינו אסור", ודקדוק דבריו ("נראה למעשה להדיא לעינים") מורה לכאורה שאמנם ניתן לראותה במציאות, אלא שמרוב קטנותה אינו ניכר שהיא תולעת, כ"נ בפשט דבריו, ואף זה מהאי טעמא.

וכן מצינו בעניני סת"ם, בבי' אותיות הנראות דבוקות זל"ז לפי ראות עינינו, הר"ז פוסל את הספר, ואע"פ שבעזרת זכוכית מגדלת ניכר שיש הפסק דק ביניהן, וכן להיפוך, אם נראות פרודות זו מזו לפי ראות עינינו הר"ז כשר, ואף אם ניכר בעזרת זכוכית מגדלת שהן דבוקות באמת. וגדולה מזו פסק בביאור הלכה סי' ל"ב סעי' כ"ה ד"ה אות אחת (בסופו) לענין אות שנפסק, שאם ההפסק דק מאוד עד שאין נראה רק נגד השמש הר"ז כשר, ואין צריך שום תיקון, עיי"ש.

ומעתה הוא הדין בנידון התנורים, שלא ניכר ולא מורגש בהם שום שינוי כתוצאה ממתן הפקודה, וא"א להבחין כלל ועיקר שנשתנה דבר מה זולתי ע"י הבריקה בעזרת מכשירים מיוחדים, וכל כה"ג לאו בשם מלאכה יכונה, כל שא"א להרגיש בחושים שנתן לנו הקב"ה שנעשה כאן איזה שינוי.

ד) אלא שעדיין יש לפקפק בדבר, שהרי אלמלא מתן הפקודה אין התנור אופה כדבעי, וא"כ מדוע לא נאמר שע"י מתן הפקודה תיקנו וכווננו לתנור ויתחייב מדין מכה בפטיש או בונה (דאע"ג שאין התנור מתחיל לפעול תיכף ומיד בעת מתן הפקודה אלא כעבור זמן, אין בכך בכדי לפוטרו, דסו"ס כשמתחיל לפעול בבוא הזמן, נמצא דאיגלאי מילתא למפרע שמתן הפקודה הוא זה שסיבב את הדבר, ואפשר שזה נקרא מורגש ע"י החושים).

והנראה בזה בהקדם חידוש החזון איש (הלכות שבת סי' ג' סק"ט ד"ה מן האמור, וד"ה עוד יש בזה, וד"ה ובפתיחת חשמל), במדליק נר החשמל בשבת שמלבד זה שאסור משום מבעיר ומבשל אסור גם משום בונה או תיקון מנא, עיי"ש. והקשה לו הגאון ר' שלמה זלמן זצ"ל (נד' במנחת שלמה תנינא סי' כ"ה סק"א, וע"ע מנחת שלמה קמא סי' י"א) דמה בין זה לבין כסוי כלים המוזכר במג"א סי' שכ"ג ס"ק י"ב שאין בהם משום תיקון כלי וסותר כלי כיון שדרכו בכך, ומה"ט נמי דלת בכוחל אין בו משום בנין וסתירה כשסוגרים ופותחים אותו, כמש"כ באו"ח סי' שי"ג סעיף ג', וכ"כ הרמ"א בסי' תרכ"ו סעיף ג' לענין גג הנפתח ע"י צירים, ולכאורה שה"ה בכלים המופעלים ע"י חשמל שנועדו לכך מלכתחילה, שזרם החשמל מופעל כשרוצים להשתמש בהם, ובגמר השימוש מפסיקים את הזרם, ואיזה בונה או תיקון מנא שייך בזה, מכיון שכך דרכו.

והשיב לו החזו"א, דלא דמי לדלת של בית שאין בפתיחתו וכסגירתו משום סותר ובונה, דכיון שמשתמשים בו כשהוא פתוח להיכנס ולצאת, וכשהוא סגור למנוע את הכניסה או היציאה, וגם למנוע כניסת קור וחום וכדומה, לכך מקרי רק השתמשות של הדלת, אבל השימוש בחפץ המופעל ע"י חשמל הנו רק כאשר זרם החשמל עובר בו, שמה שמפסיק את הזרם אין זה כדי לחדש בו שימוש אחר, דבאמת אין בו שום שימוש אחר מכח זה, אלא מפסיק את הזרם אך ורק מטעמי חסכון (וכלשון החזו"א שם ש"ההפסק הוא משום חשבון תשלומין), ולכך אין זה נחשב השתמשות אלא בונה.

וע"פ יסוד דברים אלו מסיק עוד במנחת שלמה קמא סי' י' ענף ב' ס"ק ג' (נד' במקור בקובץ מאמרים בעניני חשמל בשבת, עמ' 23-24) לענין הפעלת והפסקת המקרר ע"י פתיחת וסגירת דלתו, שאף להחזון איש מותר, דבשלמא "בשעה שעושה את עיקר החיבור של המקרר עם רשת הזרם, בזה הוא סובר שנחשב כבונה כיון שמעמידו בכך על תכונתו לזרום בשעה שמתחמם, ולהפסיק בשעה שמתקרר, אבל אם האדם רק משנה את קצב פעולת המקרר, ומפעיל אותו חמשים פעם ביום במקום ארבעים, נלענ"ד שגם

להחזו"א חשיב רק כמשתמש ואין לחשוש בזה לבונה וסותר, וגם מסתבר דאין בזה משום מתקן כיון שרגילים תמיד לשנות את הקצב ע"י המוסת של המקרר כפי רצונו של האדם בשעה זו ולא תיקון הוא כלל". ולכאורה י"ל שהוא הדין והוא הטעם בתנור הזקוק למעלה מסויימת של חום, ומשהגיע לאותה מעלה הוא מפסיק את פעולת התנור (דרך המוסת), בכדי שלא יהיה יותר מדאי חם, ואח"כ משוירד החום מתחת למעלה המבוקשת, הוא חוזר ומפעילו (ג"כ דרך המוסת, וכנ"ל), וחוזר חלילה, ונמצא שזקוק הוא הן להפעלת החום, והן להפסקתו, וי"ל שכל כה"ג גם החזו"א יודה שאין בו משום תיקון מנא או בונה. (ואע"פ שרבים מן האחרונים לא מסתבר להו עצם חידוש החזו"א בחשמל שיש בו משום בונה או מכה בפטיש, עכ"פ לא שמענו שיפקפקו בעיקר החילוק שחילק החזו"א ואליא דידיה, וא"כ שפיר נוכל להקיש מכך לויסות החום או הקור בתנור או במקרר שאין בה משום תיקון מנא או בונה, אלא הר"ז כמטה או כסא המתקפלת, שמותר לפותחה ולקפלה בשבת).

(וע"ע מעין סברא זו בשמירת שבת כהלכתה פט"ז סעי' י"ד בדבר הצעצועים הממונעים ע"י קפיץ כגון מכוניות וכדומה, שאין למחות בילדים המשחקים בהם, ובהגה"ה שם אות ל"ט הביא שכך שמע מהגרש"ז זצ"ל, דאינו דומה לשעון שאסור לכוננו משום תיקון מנא, דשם עיקר תפקידו להיותו תמיד נכון ולהראות את השעה, לכן בכל פעם שנפסק הילוכו, הר"ז נחשב כקלקול, ובכל פעם שמכונן אותו ומחדש הילוכו, הר"ז נחשב כתיקון, משא"כ צעצוע, שאי אפשר כלל לקבוע שהפעלת הקפיץ נחשבת לתיקון והפסקתו לקלקול, מכיון שכמו שצריכים שיעבוד בשעת הצורך, כך צריכים שיפסיק הילוכו בשעה שאין בו צורך, לכך יש להחשיב את ההפעלה כמשתמש בכלי, ולא כמתקן גוף הכלי – והוא ע"ד הסברא הנ"ל).

המורם מכל האמור לעיל, שבשבת שנוהגים כרמ"א לאסור גרמא שלא במקום פסידא, אסור להעלות או להנמיך את החום ע"י מתן פקודה בלוח הבקרה של התנור, ואע"פ שדרך גרמא הוא זה, אבל ביו"ט שגרמא מותר אפילו שלא במקום פסידא, אין לחוש, ושפיר דמי. ומחמת זה שפועל דבר מה במערכת הממוחשבת של התנור, ומכח זה הוא נדלק או נכבה בבוא הזמן, אין בכך כלום, הואיל ובשעת מעשה של מתן הפקודה לא ניכר שום שינוי בתנור, וכנ"ל. ואע"ג שלאחר מכן ניכר למפרע שכנן את התנור למלאכתו, מ"מ כיון שהדרך הוא לכונן את המוסת, ונעשה לכך לכוננו תמיד, אין זה תיקון מנא או בונה, אלא הריהו ככסא המתקפל.

(ואינו דומה למשל למקליט את קול האדם המדבר בשבת וביו"ט שפשוט דאיסור גמור הוא זה, ואפילו עם הכין והעמיד מכשיר ההקלטה מערב שבת ויו"ט, דכיון שאוושא מילתא וחוצפה יתירה היא זו בעת ההקלטה, הר"ז תיקון מנא, ובפרט שאין ההקלטה עומדת להמחק בכדי להקליט בה דיבורים אחרים – דאמנם אפשרי הדבר, אבל סתמא

דמילתא שאינו עומד לכך, דאדרבה ברבים מן המקרים משאירים הדברים כמות שהם לזכרון עולם – משא"כ במוסת התנור שעומד לכך לחזור ולכוננו כל אימת שזקוק לשינוי מעלת החום כפי צרכי הבישול או אפיה שלפניו.

גם אין להקשות על דברינו, שלפ"ז גם בכותב במחשב בשבת ויו"ט, באופן שהכיתוב אינו מופיע על המסך, אלא נשאר שמור בתוך המחשב עד בוא העת שרוצה לעשות שימוש במה שכתב, הכי נאמר שמותר, הואיל ואין ניכר שום דבר בשעת מעשה, הא ודאי ליחא, וא"כ מאי שנא מנידון דידן שמותר. אך הסבר וחילוק הדבר הוא פשוט, וע"ד הנ"ל, דכיון שנוצר דבר שניתן להדפיס ממנו, הר"ז תיקון מנא, מכיון שהחומר ששמור בתוך המחשב אינו עומד להמחק, אלא אדרבה ברוב פעמים הוא נשאר במחשב כמות שהוא, משא"כ בתנורים שלנו, ודו"ק).

יש לבסס מה"ת שמכונה המתוכננת לעשות גרמא שפיר הוי גרמא

הרב שלמה אליהו מילר
ה"כ ואב"ד דכולל טאראנטו

בענין תנורים הנ"ל

הנה ח"א המציא היתר לסדר תנורים ביו"ט באופן שתהא שרי להגדיל ולהוריד החום. והיינו בתנורים חדשים שכל הדברים מסודרים ע"י מחשב וא"א להגדיל או להוריד החום בתנור חשמלי רק ע"י עשיית שינוי במחשב ע"י לחיצת הכפתור ובתנור חשמלי הקטנת מדת החום הוא כיבוי גחלת של מתכת והגדלת מדת החום יש איסור מוליד ע"י עשיית גחלת של מתכת ביו"ט.

והנה יסוד היתרו בנוי ממה שתקן מכשיר שבשעת לחיצת הכפתור לא נעשה שום כיבוי או הבערה רק אחר זמן קצת יותר מכד"ד נעשה השינוי וא"כ הוי רק גרם כיבוי או הבערה וסמך על המתירים גרם כיבוי ביו"ט אף בלי פסידא.

והנה יש מקום להאריך בכל פרטי דין גרמא וציינתי קצת מן הדיון בזה שהסכימו פוסקים מפורסמים שלא להקל ע"י מכשיר המתקן לפעול ע"י גרמא.

אולם כאן גרוע הרבה מכל זה שבשעה שלוחץ על הכפתור נעשה שינוי בשבב שבמחשב, ואחר זמן המחשב יודע מהשינוי ופועל פעולתו להגדיל או להקטין האש. וא"כ תיכף ומיד עושה פעולתו בלי שום צד של גרמא, והוי כמו כותב במחשב בשבת אף שלא נראה עכשיו שום דבר או כמו קולט בסרט בשבת אף שלא נראה שום דבר מ"מ דבר פשוט בהלכה דאסור או משום מוליד קול או מכה בפטיש או בונה ובפרט כשמכוון לזה.

ואם נתיר דברים כאלו הלא נוכל לתקן מכשיר לעשות כל מלאכה בשבת כמו הקלטת קול וגם לכתוב במכשיר כזה שיהא קיים בתוך המחשב לזמן קצת עד אחר שבת ואחר שבת יעשה דבר קבוע מן השבב הארעי. ולדעתי לפי סברת המתיר יוכל לבוא הירוס גדול בשמירת שבת, לכן שהמתיר כבר עשה מעשה מדעת עצמו לפרסם באמעריקא הלכות "התנור" שתקן נ"ל שיש צורך גדול להסכמת הפוסקים לאיסור וכל הרבנים שדברתי אתם הסכימו לאיסור.

והנה הרב המתיר הביא הגמ' שבת ק"כ: דפליגי ר"י ורבנן אי עושין מחיצה בפני הדליקה בכ"ח חדשים ושם המחלוקת רק אם יש לאסור משום גזרה מתוך שאדם בהול על ממונו אי שריית ליה אתי לכבויה. ומה דאתמר שם בגמ' בטלית שאחז בו אור מצד אחד נותנים מים מצד אחר דתלוי בפלוגתא דר"י ורבנן, היינו דלר"י אסור מדרבנן דלמא אתי לכבויה וכ"כ החזו"א סי' ל"ח ס"ק א'.

ובתוס' מ"ז: ד"ה מפני נסתפקו התוס' בעשיית מחיצה של שלג אי שרי משום גרם כיבוי. ור"ת אסר במחיצה של שלג ולא דמי לטלית שאחז בו אור מצד אחד שנותן מים מצד אחר לרבנן דהתם אינו עושה שלא תפושט האור, ובמחיצה של שלג כוונתו לכבות האש.

והחזו"א בסימן ל"ח כתב דנראה דאף לר"ת אינו אלא כיבוי דרבנן וכ"כ בשעה"צ סי' של"ד ס"ק מ"ז. אולם יש לעיין בזה דלפ"ד תוס' סנהדרין ע"ז. אם כפתו בפנים והביאו למקום שסוף החמה לבא חייב למ"ד אשו משום חציו דאין חלוק בין מקרב אש אצל הדבר למקרב דבר אצל האש וא"כ בעושה מחיצה של מים ושלג לא גרע ממקרב דבר אצל האש והוי כיבוי מה"ת. וע"ז צ"ל דמחיצה מכלי חרס חדשים לא מקרי אשו משום חציו דכיון דכח האש מבקע הכ"ח ותו באים המים ומכבין האש הוי כח שני ולא אמרינן בזה אשו משום חציו וכמ"ש תוס' בסנהדרין לענין כח שני דבדקא דמיא.

ובאחו בו האור מצד אחד שמותר לתת מים מצד השני לרבנן וכתבו התוס' הטעם משום דכוונתו רק שלא יתפשט האור, נראה כוונתם דהוי כאלו חתך חצי הטלית והסירו ממקום הדליקה דזה חשוב כאלו האש כבה מאליו שאין כאן עוד דבר לשרוף, וה"ה בנותן מים עליו אין המים מכבין הדליקה כמו במחיצה של שלג שהיא מכבה ממש אלא מונעין התפשטות האור והאש כבה מאליו כן צריך לומר בהסברת דברי התוס'. שו"ר במנחת יצחק ח"ב סי' ט"ז ס"ק א' אות ג' שכ' דמחיצה של מים כתבו הפוסקים דלשיטת התוס' אסור מן התורה וכן ראיתי באבני נזר סי' רל"ה אות ב'.

והנה בדעת רש"י מ"ז: ההיתר של כלי חרס חדשים הוא רק במקום שיש כלים, אבל בנותן מים תחת הנר אסור. ובריטב"א מ"ז פירש שיטת רש"י כל שמניח מים במקום שנופל הניצוץ [אף שעדיין לא נפל הניצוץ] ודאי הוא כנותן מים במקום האש והוה ליה מכבה ע"ש ושם בריטב"א מפרש דעת רש"י דההיתר של טלית שאחו בה האור שהוא מותר לתת בו מים מצד אחר ואם ככתה ככתה אף דגם כאן ליכא מחיצה של כלים ומ"ש ממים תחת הנר, ופירש הריטב"א דשא"ה שאינו מוכח שיגיע האש למקום המים כי אולי יכבה קודם שיגיע לשם. וברשב"א ק"כ. כתב לפרש שיטת הרי"ף שהשמיט ההיתר בטלית שאחו בו אור לתת מים מצד אחד דס"ל דסוגיא מ"ז דס"ל לר"א דכלי מלא מים תחת הנר אסור משום מקרב כיבוי ה"נ בנתינת מים בצד שני של הטלית אסור ודוקא בכ"ח מלא מים שרי דאפשר דלא מתבקעי ואפילו למה דמסיק המחבר בסי' של"ד סכ"ד דדברי סברא שנית נראים דנתינת מים בצד שני של הטלית שרי משום גרם כיבוי, מ"מ מחיצת מים ושלג חמור יותר וכמ"ש תוס' מ"ז.

והנה ידוע הגמ' ב"ק ס' דזורה ורוח מסייעתו חשוב גרמא לענין נזיקין ומ"מ לענין שבת חייב דמלאכת מחשבת אסרה תורה ואף דבדברי הרא"ש מ' רק בזורה חייב גרמא, אבל סתימת דברי רש"י מ' בכל מלאכת שבת חייב בגרמא. והקשו מ"ש מן הגמ' שבת ק"כ דגרמא שרי בשבת. ולפמ"ש הבה"ל ססי' שיי"ט בשם אלפי מנשה לפרש הירושלמי דרוקק ורוח מפזרו דחייב היינו משום מעביר ד"א ברה"ד וא"כ כיון דזורה ורוח מסייעתו חשיב גרמא מפורש דגם בשאר מלאכת שבת חייב בגרמא. ובשלטי גבורים בשבת על הלכה של גרם כיבוי שרי כתב להדיא דכל גרם כיבוי דשרי הוא בענין שאינו מכוין לכבות אלא הוא עושה דבר לחצוץ בפני הדליקה וע"י כך בא הכיבוי כההיא דפריסת עור גדי או מחיצת כלים מלאים מים ע"ש שכתב דאי מכוין לכך אפי' ע"י גרם אסור כמ"ש הטור, מיהו בענין מכוין לכך אף דהוי פס"ר שרי ע"י גרם שהרי התירו לחצות בכלי מלא מים אע"פ שבודאי יתבקעו ויכבו והוי פס"ר מ"מ שרי כיון שאינו אלא גרם ואינו מכוין לכך, עכת"ד. ומפורש

יוצא מדבריו שכל היתר גרם בשבת ויו"ט אינו אלא באינו מכוין לכך וכיבוי מקרי אינו מכוין על הכבוי אלא רצונו רק שלא יעבור הדליקה וליתן מים לתוך הקנה שעומד בו נר שעוה או חלב כדי שיכבה כשיבוא עד המים אסר המ"ב רס"ה ס"ק י"ח אף בע"ש וע"כ דזה מקרי כיבוי בידים ולא גרמא דבגרם כיבוי אין מקום לגזור ע"ש אטו שבת וכמ"ש הבה"ל בסימן רס"ה בד"ה גרם כיבוי.

גם ידוע דעת האבן העוזר בדין העמדת עלוקה שכתב המג"א סי' שכ"ח סנ"ג וכן פסק המ"ב בסימן שכ"ח ס"ק קמ"ז דאף שהמג"א כתב דהוי מעשה בידים כמו השיך בו הנחש דמחייב ר"מ לענין רציחה ותמה האבן העוזר דר"מ מחייב רק משום ארס נחש בין שיניו הוא עומד אבל לרבנן דס"ל מעצמו מקיא הוי גרמא, והכא לענין עלוקה דמעצמו עושה ודאי הוי רק גרמא. ומסיק האבן העוזר דעלוקה אסורה בשבת מה"ת אף דהוי גרמא משום דקי"ל בב"ק ס'. דזורה ורוח מסייעתו הוי גרמא לענין שבת ומ"מ הוי מלאכת מחשבת וחייב לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה. ומה"ט ס"ל דגם ברחיים של מים ונותן חטים לתוכו בשבת חייב. ובכה"ל בסי' רנ"ב ס"ה בד"ה להשמעת קול האריך דנותן חטים לרחיים של מים דחייב אם עושה כן בשבת ומסיק דכ"ז כשמסגרת המים פתוח והוא נותן חטים לתוך האפרכסת ומתחיל תיכף אחר נתינתן להיטחן. ואם יש תחתיה חטים אחרים כ' הבה"ל דיל"ע אם יש בזה חיוב חטאת ע"ש מה שצדד בזה. איך שיהיה זה פשוט לבה"ל אסור לעשות כן בשבת וליכא היתרא דגרמא אף לדעת המחבר דמתיר גרמא בשבת אף בלא פסידא, ומבע"ל למ"ב אם יש בזה חיוב מן התורה כיון שזהו דרך עשייתו אף שלא נעשה הטחינה מיד אלא לאחר זמן. ועיקר טעם צד החיוב משום דזה דרך עשיית מלאכה והוי כמו זורה ורוח מסייעתו וכמ"ש האבן העוזר ע"ש.

וכדאי להביא מדברי הפוסקים בענין גרמא. אחיעזר ח"ג סי' ס' הביא דברי ישוע"י בסוף סי' של"ד שמביא דברי ש"ג הנ"ל דהיתר גרם כיבוי בכלים חדשים מלאים מים הוא דוקא באינו מכוון לכבות ובמכוון לכבות הוי מלאכת מחשבת [והיינו דכוונתו בכלים מלאים מים שלא יעבור בדליקה ואינו מכוין דוקא לכבות] וכעין זה גם באבני נזר סי' ר"ל אות ד' ע"ש שהסביר קצת באופן אחר, ומ"מ גם לדבריו כל גרמא שמכוון למלאכה חייב כמו זורה, ועוד כתב באחיעזר שם לבאר האחרונים שכתבו לאסור בריחיים של מים וז"ל "ונראה בדעתם דמה שאמרו בזורה ורוח מסייעתו מלאכת מחשבת אסרה תורה ולא אמרו שזהו עצם המלאכה, היינו כל שהוא מלאכת מחשבת והמלאכה מתעביר באופן זה, חשוב מלאכת מחשבת ועל כן גם בנותן חטים בריחיים של מים שזהו דרך טחינה אף שבאפשר לעשות טחינה ביד, מ"מ זוהי מלאכת מחשבת שאסרה תורה. ולא דמי להא דשבת ק"כ בגרם כבוי שהוא בא במקרה ובכה"ג אמרינן גרמא שרי דבכה"ג לא חשוב מלאכה, אבל באופן שהמלאכה תמיד ע"י גרמא זהו חשוב מלאכת מחשבת" עכ"ל. וא"כ מפורש יוצא מדבריו שאין שום היתר במכשיר כזה שעושה תדיר ע"י גרמא דזה מלאכת מחשבת אסרה תורה ע"ש.

זה קשה לי שהרי כת שם אינו חייב משום גרמא רק באופן שהמלאכה מתהוה תמיד ע"י גרמא

וגם בספר שמירת שבת כהלכתו פרק י"ג אות נ"ח כתב וז"ל שמעתי מהגרש"ז אויערבאך שליט"א שההיתר של גרמא הוא רק על דרך מקרה אבל לא לנהוג כן בקביעות לכתחילה

ובפרט דלדעת מג"א סי' תק"ד ס"ק ה' ושו"ע הרב שם ס"ט וח"א כלל צה סי' ה' לא התירו גרם כבוי ביו"ט אלא במקום הפסד ע"ש. אבל לדעת המ"ב הנ"ל מותר לכתחילה ביו"ט

גם במנחת שלמה ח"א סוף סי' ט' כתב "מצינו לומר דכה"ג שדרך המלאכה בכך לעשותה ע"י גרמא הר"ז חשיב מעשה בידים ולא כגרמא, וכמו"ש בב"ק ס'. שאני שבת דמלאכת מחשבת אברה תורה" עכ"ל. ובשש"כ פכ"ז ס"ב קנ"ט הביא בשם הגרשז"א דלהאוסרים מה"ת חטים לרחיים של מים ודאי חייב אף אם ברגע הראשון יטחון פת שאין בו חיוב טחינה דאין טחינה אחר טחינה, ורק אח"כ יטחון החטים הוי טחינה מה"ת וחייב. וע"ע במאור השבת ח"א דף תס"ט מש"כ בשם הגרשז"א.

ובאג"מ יו"ד ח"ג סי' מ"ז אות ד' כ' להזיז השעון כדי שידלק בין באחור בין בקרוב זמן הוי מלאכה דאורייתא ולענין כיבוי הוי מלאכה שאצל"ג. הרי מפורש שגם הוא ס"ל דמכשיר המתוקן לעשות באחור זמן הוי מלאכה מה"ת כשמכוין לכך. וכ"כ בח"ד או"ח סי' צ"א אות ה'.

והנה מלבד איסור של גרמא שכבר הארכתי שהסכימו הפוסקים לאסור בכל המתוקן לכך, עוד יש כאן איסור גמור מצד השינוי הנעשה במחשב שהסכימו כל הפוסקים שזה אסור בשבת ויו"ט אף אם לא נראה שום דבר בחוץ. ויש ב' צדדים לאסור: אחד משום מוליד, דמה שמוליד איזה שנוי במחשב חשיב מוליד כח חדש כמו מוליד ריח ואש וכדומה, ומצד איסור מוליד יש מקום להתיר כשאינו מכוון לכך כמו שדנו הפוסקים בכריכת אתרוג בכד והוא מוליד ריח בכד בלי כוונה [עיי' מ"ב שכ"א ס"ק כ"ה ובסי' תקי"א ס"ק כ"ו] אולם במכוון לכך ודאי אסור משום מוליד.

מלבד זה יש חשש גדול שזה בכלל מכה בפטיש או בונה וכבר האריכו המחברים בזה ולמותר להביא כל הדברים הנאמרים בזה אבל הלכה פשוטה שיש בזה איסור והוי לכה"פ ספק דאורייתא. ועיי' אג"מ ח"ד סי' פ"ד באיסור דבור ברמקול.

הרב שלום יוסף גלבר

מח"ס ארחות שבת ונתיבות שלום

בענין תנורים הנ"ל

נראה דאין מקום כלל להתיר את הכיבוי ע"י גרמא בתנורים הנידונים:

(א) בזמן הלחיצה על הכפתור נסגר מעגל חשמלי וזה מהוה פקודה למחשב, שהתוכנה תעשה את פעולתה ותכבה את האש אחר כמה שניות, ונמצא שלחיצה זו דומה ממש ללחיצה על כפתור של מכשיר חשמלי (כגון מזגן או מאורר) אשר מפעילה אותו, והרי זה אסור לכל הדיעות, ולדעת החזון איש יש בזה חשש מלאכת בונה או מכה בפטיש מן התורה.

ואין לטעון שהואיל והשינוי הנעשה במחשב ע"י לחיצה זו אינו נראה לעין לכן אין לחוש לו, וכשם שלא אסרה תורה שרצים שאינם נראים לעינים, דאין טענה זו שייכת כלל בכגון דא, שהרי כל עיקר דרך הפעולה של המחשב אינה נראית לעינים, ואעפ"כ בני אדם מתכננים את הפעולה הזו ומשתמשים בה, ובכל כה"ג פשוט הוא דע"כ מתייחסים דיני התורה לפעולות אלו שאינן נראות לעינים כאל פעולות הנראות לעינים, ונמצא שסגירת המעגל החשמלי פעלה איזו פעולה, והרי ממש כהפעלת מכשיר חשמלי וכנ"ל.

(ב) גם מצד עצם הכיבוי הנעשה בגרמא אין להקל כלל, דהנה כבר צווחו מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א ושאר גדולי הפוסקים על מכשירי גרמא [אשר הם קלים לאין ערוך מהגרמא של התנור הנידון, משום שהם מבוססים על עקרון של מניעת המניעה, ודו"ק], והתייחסו לזה כמעשה בידים ממש, משום שזהו מכשיר המתוכנן לפעול באופן זה, והאדם עושה מעשהו ועומד ומצפה שהמכשיר יפעל, ודימה זאת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א לדברי הרמב"ן שבת דף קנג. דהחורש בשוורים חייב אף באופן שהשור עושה את עיקר החרישה והאדם רק מחזיק את העול שעל גביו כדי שלא יטה ימין ושמאל, וחשוב כחורש בידים, והכי נמי הלוחץ על הכפתור דעומד ומצפה שהתנור ידלק הוי ממש כעושה מעשה.

ויש להוסיף דאף את"ל דאין זה מעשה דאורייתא, מ"מ מצינו שחז"ל גזרו ואסרו גרמא במקרים מסויימים, כגון בשבת דף מז: בענין הנחת כלי מים תחת הנר לקבל ניצוצות, דהוי מקרב כיבוי, דאף שהותרה גרמא לא הותר קירוב כיבוי, ועיין רשב"א שבת דף קכ: שלמד מגזירה זו של קירוב כיבוי גם לענין איסור מחיקת השם הכתוב ע"ג בשרו, דאם נכנס למים יש לאוסרו כשם שאסרו קירוב כיבוי. ומתירין הרשב"א יש ללמוד דהיכא שהתוצאה תבוא בודאי הר"ז דומה למקרב כיבוי, וא"כ בני"ד שיש מכשיר שפעולתו ודאית והיא קרובה לבוא תוך כמה שניות מסתבר דהוי לכל הפחות בכלל הגזירה של מקרב כיבוי. ועוד ישנם כמה סוגי גרמא שנתבארו בראשונים שגזרו בהם וכפי שהבאנו בספר נתיבות שלום על כללי מלאכת מחשבת סי' נ"ח אות י', ולכן פשוט שאין להקל בהך גרמא דתנור אף לא ביו"ט שאין לך גרמא חמורה מזה.

הרב מנחם שימל

בעמח"ס "שלמי מנחם" עירובין ומוקצה
 ר"מ ומו"צ במתיבתא להוראה "דרכי הוראה"

חימום ובישול באמצעות ריאקציה כימית

שאלה

הובאה לפני מנת מזון המיוצרת במפעל "לבריאות" בארה"ב ומיועדת לחימום באופן עצמי, ללא צורך במקור חום חיצוני, מנת המזון המכילה ע"פ הרשום על פני האריזה מנה בשרית ומחית תפוא"א בתוספת רוטב, מאוחסנת בכלי סגור המונח על משטח "מגנזיום" הנמצא בתוך מגשית "קלקר" ומצורפת אליו שקית מי מלח, כאשר כל זה מאוחסן בתוך קופסת קרטון בתוספת שקית עוגיות ושקית אבקת מרק, הוראות השימוש אומרות להוציא את כלי המזון מתוך קופסת הקרטון, לשפוך את מי המלח שבשקית על משטח ה"מגנזיום", להחזיר את המשטח ועליו כלי המזון אל תוך קופסת הקרטון, ולהניחה להתחמם שם מכח הריאקציה הכימית, כאשר היצורן מבטיח שבתוך 16 דקות יהיה המזון חם ומבעבע, ונשאלתי אם מותר לעשות כן בשבת.

תשובה

יש לדון בכמה נושאים לגבי שימוש בצורת חימום זו בשבת:

א. אם כל בישול שלא מכח האש הרי הוא בישול בחמה ובתולדות חמה שאינו אסור דבר תורה.

ב. גדר דבר לח לענין בישול אחר בישול בלח שנצטנן.

ג. הטמנה במקצת בדבר המוסיף הבל.

ד. איסור מוליד ומתקן מנא (מכה בפטיש).

במאמר זה נדון בעניני בישול בשבת שנוגעים לשימוש בצורת חימום זו ובעהשי"ת בקובץ הבא נדון בעניני מכה בפטיש ומוליד הנוגעים לצורת חימום זו.

בישול בחמה ובתולדות חמה ברבר שדרך בישול בכך.

א. בגמ' (שבת לט.) איתא דבישול בחמה כו"ע לא פליגי דשרי כי פליגי בתולדת חמה וקי"ל דאסור לבשל בתולדות חמה אטו תולדות האור. ופרש"י דבחמה שרי - דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגזר הא אטו הא. והיינו דבישול בחמה הוי בישול אלא דלא חשיב מעשה בישול משום דאין דרך לבשל כך ולכן שרי. וכ"כ הר"ן שם. והקשה האג"ט (מלאכת אופה אות מד) הא בשבת מלאכה שלא כדרכה אסורה עכ"פ מדרבנן. עוד